

*Tato kniha vznikla v rámci projektu Grantové agentury České republiky P405/12/G148
„Kulturní kódy a jejich proměny v husitském období“.*

ems

CENTRUM MEDIEVISTICKÝCH
STUDIÍ AKADEMIE VĚD ČR
A UNIVERZITY KARLOVY V PRAZE
PŘI FILOSOFICKÉM ÚSTAVU AV ČR, v. v. i.,
Praha

F

FILOSOFICKÝ ÚSTAV
AV ČR, v. v. i., Praha

Lektorovali:

Prof. PhDr. Ivan Hlaváček, CSc.

Mgr. Dušan Coufal, Th.D.

© Milena Bartlová, Jan Biederman, Lenka Bobková, Tomáš Borovský, Jaroslav Boubín,
Pavčina Cermanová, Martin Čapský, Martin Čechura, Petr Čornej, Petr Elbel, Ota Halama,
Lenka Hlávková, Jan Hrdina, Antonín Kalous, Martin Musílek, Martin Nodl, Robert Novotný,
Pavel Soukup, Jaroslav Svátek, Hana Vlhová-Wörner, Blanka Zilynská, 2014

Cover © Vladimír Vimr, 2014

Typo © Bohuna Broumová, 2014

Maps & Diagrams © Jaroslav Synek, 2014

Všechna práva vyhrazena

All rights reserved

ISBN 978-80-7422-277-1

Husitská univerzita

Martin Nodl

Zrození husitské univerzity ve smyslu konfesně vyhraněného společenství mistrů, kteří svými názory utvářeli české reformní hnutí, je zcela nepochybně spojeno s recepcí wyclifské filozofie a posléze i teologie.¹ Ještě na přelomu sedmdesátých a osmdesátých let 14. století, kdy na Karlově učení nacházíme první ohlasy wyclifského realismu,² nic nenasvědčovalo tomu, že by se právě vztah k učení evangelického doktora měl stát mezníkem ve vztahu mistrů z českého univerzitního národa k mistrům národa saského, slezského a bavorského, respektive reformně uvažujících mistrů z *nacio bohemorum* k domácím mistrům poslušným arcibiskupa, papeže a posléze kostnického koncilu.

Až do počátku 15. století panovala na pražské univerzitě akademická svoboda, neomezovaná disciplinačními snahami pražských arcibiskupů. Spory, jež na vysokém učení propukaly mezi jednotlivými národy, nebyly motivovány nacionálně, jak se dříve soudilo, ale byly důsledkem střetů jednotlivých mocenských skupin.³ Poslední desetiletí 14. století, poté co univerzita fungovala na principu smíření národů (*concordia nacionum*), se vyznačovalo atmosférou kooperace mistrů napříč univerzitními národy, usilujícími o posílení autonomního postavení vysokého učení prostřednictvím papežských a královských privilegií.⁴ Zároveň však bylo nutno reagovat na pokles návštěvnosti artistické fakulty, jenž byl způsoben vznikem a rychlým rozvojem regionálních univerzit na říšském území (Vídeň, Heidelberg, Erfurt, Kolín nad Rýnem).

Nové univerzity nabídly do té doby netušené možnosti pro mistry, kteří dříve působili na pražském vysokém učení. Především Heidelberg odvedl z Prahy silnou skupinu reformně uvažujících učenců v čele s Matoušem z Krakova a Mikulášem Magni z Javora. Tento odliv reformně vystupujících německých mistrů, kteří se cílevědomě snažili o zvýšení vzdělanosti farního kléru, o rozvoj a šíření teologických pouček v němčině a kteří rovněž otevřeně kritizovali jak papežský fiskalismus, tak i morální poklesky

Stříbrné pečetidlo z dob počátků univerzity tvoří dodnes statutární znak pražského vysokého učení. Klečící Karel IV. na něm předává zakládací listinu sv. Václavovi. Po stranách se nachází erby symbolizující českou a říšskou královskou hodnost, pod praporem se svatováclavskou orlicí je iniciála W, značící Wenceslaus.

V prvním desetiletí 15. století se představitelé univerzitního wyclifismu stále častěji dostávali do konfliktu s církevními soudy. Ilustrace z tisku *Processus consistorialis martyrii Io. Huss* z roku 1525 ukazuje zajatého kazatele před inkvizitorem. Kazatel se zdráhá přísahat, soudce ho k přísaze nutí s poukazem, že to není proti Písmu.

kleriků a mnichů,⁵ měl za následek, že na přelomu 14. a 15. století došlo na pražské alma mater k zásadní proměně reformního hnutí, jež začalo díky mladým mistrům a bakalářům z řad českého univerzitního národa, kteří se vědomě přihlásili k wyclifskému realismu, nabývat výrazně národní charakter.

I přesto můžeme považovat první univerzitní střet o Wyclifa, jež na několik příštích let určil charakter učeneckých debat i disciplinačních zásahů vůči univerzitě a univerzitanům z prostředí arcibiskupského dvora a pražské kapituly, za poněkud překvapivý. Mistři vedení dominikánem Janem Hübnerem využili situace, kdy arcibiskupský stolec nebyl obsazen, a obrátili se se svojí žalobou na kapitolu. Podle pozdějších výkladů německých učenců prý Češi hledali nějaké novoty, něco zvláštního, čím by se mohli odlišit od tří německých národů a s čím by proti nim mohli vystoupit.⁶ Proto se měli tak vehementně přiklonit k Wyclifovi a hájit ho i proti univerzitní většině, jež si byla vědoma jeho kacířství. Jan Hübner pro žalobu sestavil soubor pětáctýřiceti bludných Wyclifových článků, jež byly obecně přijaty jako ucelený korpus wyclifského heretického učení, za jehož vyznávání a hlásání byli v Kostnici odsouzeni i Jan Hus a Jeroným Pražský. Na univerzitním shromáždění v Karolinu dala 28. května 1403 poprvé najevo svoji

sílu česká reformní skupina, vedená Stanislavem ze Znojma a Štěpánem z Pálče, jež odmítala přistoupit na odsouzení Wyclifova učení a jež se nemínila vzdát akademické svobody disputovat o sporných filozofických i náboženských otázkách. Proti vůli českých reformistů však většina univerzitanů na mistrovské kongregaci po bouřlivém jednání a hlasování přijala usnesení, že nikdo nesmí hlásat, veřejně ani tajně, žádný z uvedených pětáctýřiceti článků.⁷

Zdánlivá porážka však české reformisty spíše posílila a ve svém důsledku jejich názory ještě zradikalizovala. Stanislav ze Znojma se stal neformálním vůdcem, jež ve svém krajním realismu došel tak daleko, že začal pod Wyclifovým vlivem otevřeně hlásat remanenci, tedy neměnnost podstaty chleba a vína při posvěcování. Tím zcela vědomě zahájil debatu, jejímž ústředním bodem se pro reformní učení a univerzitní mistry stala svátost oltářní a její přijímání pod obojí. Stanislavův radikální postoj, jež měl německé mistry mnohdy především provokovat, a také inspirativně zapůsobil na příštího teoretika revoluce Jakoubka ze Stríbra, v danou chvíli těžil i z podpory českých reformistů ze strany arcibiskupa Zbyňka Zajíce z Házmburka. Ten Stanislava neopustil ani po jeho obvinění z hlásání remanence krakovským mistrem Janem Štěknou a umožnil mu vyhnout se během procesu v roce 1406 odsouzení od přísáhnutím případné hereze a převedením radikálních názorů do roviny akademické debaty, a to bez jakéhokoli postihu a uložení pokání.⁸

Jestliže arcibiskup svým postojem opět prokázal vstřícnost vůči univerzitním reformistům, pak pro jejich německé protivníky, spojené s konzervativci v pražské kapitule, byl vlažný zásah pobídkou k přenesení „české otázky“ za hranice království, k papežské kurii. Odpůrci wyclifismu byl vůdce reformní strany Stanislav ze Znojma nadále považován za podezřelého z hereze. Toho využil mistr z bavorského národa Ludolf Meistermann ve své žalobě, posvěcené na začátku roku 1408 heidelberskou univerzitou.⁹ Přenesením sporu ke kurii, kde žaloba slavila úspěch, se pražští reformní mistři dostali do značně defenzivního postavení. K tomu přispělo i následné obvinění mladého mistra Matěje z Knína dvěma pražskými kanovníky z hlásání remanence, jež skončilo 14. května 1408 jeho neveřejným odpřisáhnutím hereze, stejně jako shromáždění českých mistrů 24. května v domě U Černé růže, které se s výhradami připojilo k odsouzení pětačtyřiceti Wyclifových tezí.

Univerzitní reformisté se nemínili vzdát, ačkoli byli stále více zatlačováni do kouta jak vlivnou skupinou německých mistrů, tak pražskou kapitulou, jež postupem doby získala vliv na kroky kdysi reformně naladěného arcibiskupa. V daný okamžik reformisté pochopili, že pro prosazování svých názorů musejí hledat nové stoupence, a proto začali prostřednictvím královských dvořanů hledat cestu k Václavovi IV. a potažmo i k českým pražským elitám. Na místo uznávaného vůdce reformní strany Stanislava ze Znojma, jenž se společně se Štěpánem z Pálče vydal do Itálie očistit své jméno z nařčení z hereze, nyní nastoupili dva pragmaticky uvažující mistři mladší generace, Jan Hus a Jeroným Pražský. V jejich hlavách se zrodil zprvu patrně jen mlhavý plán na ovládnutí univerzity prostřednictvím změny poměru při hlasování univerzitních národů.

K uskutečnění onoho překvapivého tahu použili provokace. Matěj z Knína, v daný okamžik podezřelý z hereze, se buď sám přihlásil za příštího kvodlibetáře (organizátora výroční disputace), nebo byl k tomuto neoblíbenému a náročnému úkolu českými mistry navržen. Mezi německými univerzitány tato volba vzbudila oprávněnou nevoli, ale nakonec se jí ani nepokusili zabránit návrhem jiného kvodlibetáře.¹⁰ Omezili se na plané výhrůžky, že se kvodlibetu nezúčastní. Ještě dříve se však Hus a Jeroným prostřednictvím svých stoupenců u dvora zasadili u krále Václava IV. o bezprecedentní zásah do složení staroměstské rady.¹¹ Tu do roku 1408 ovládali němečtí měšťané, kteří byli překvapivě nahrazeni českou většinou, jež v následujícím roce sehrála důležitou roli právě ve vztahu k univerzitě a ke změně její samosprávy. Přejít z defenzivního postavení do téměř frontálního útoku tak vedle reformního snažení podtrhával již dříve patrný nacionální akcent.

Jestliže konec roku 1408 byl na univerzitě po váhavém odsouzení Wyclifa českým univerzitním národem vcelku poklidný, pak rok následující začal bleskem z čistého nebe. Alespoň pro německé mistry, kteří se cítili být natolik silní, že odmítli podpořit krále Václava v jeho snaze obeslat jednání pisánského koncilu, od něhož si panovník sliboval opětovný zisk říšské koruny. Ani začátek výroční disputace 3. ledna 1409 pod Knínovým vedením nesvědčil o tom, že začíná bitva, která univerzitu promění v centrum reformního odporu a celou společnost pod vedením českých mistrů nasměruje k revoluci. I bez účasti některých německých mistrů a studentů se během kvodlibetu disputovalo ryze v akademické rovině.¹²

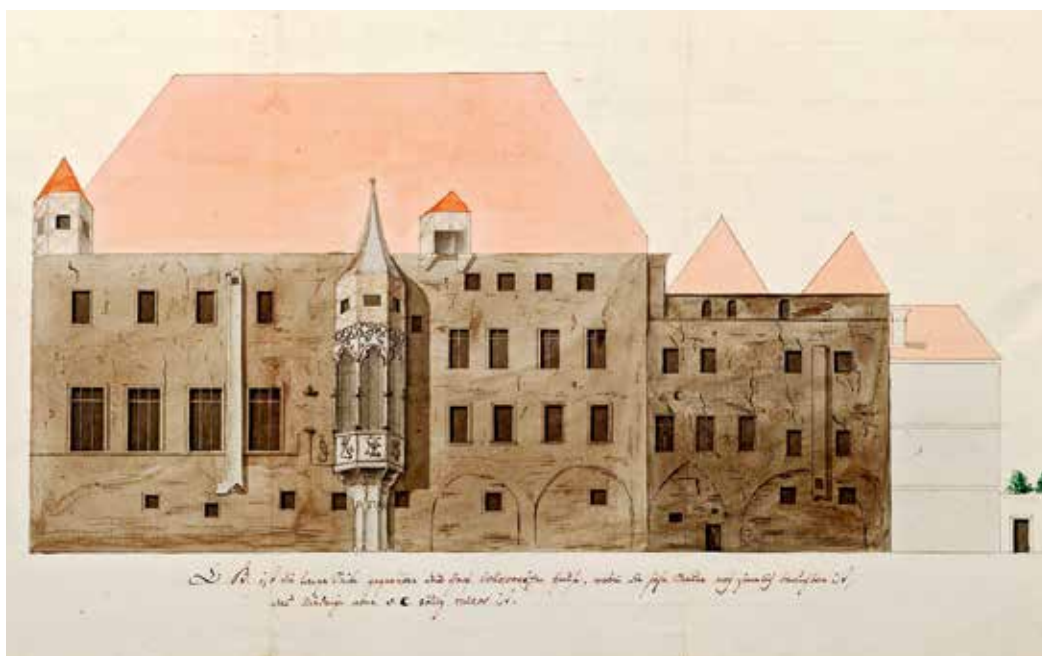
V iniciále P rukopisu Postily Konráda Waldhausera je zachycena univerzitní výuka. Dílo bylo pořízeno pro potřeby studentů pražského vysokého učení.

Zlom nastal poslední den, kdy místo kvodlibetáře přistoupil k pulpitu Jeroným Pražský a přednesl bojovnou *Chválu sedmery svobodných umění*. Slavnostního uzavření kvodlibetu se podle svědků účastnilo francouzsko-brabantské poselstvo i staroměstští radní, v danou chvíli s velkou převahou Čechů. Jeronýmova chvála byla pouhým úvodem k pravé podstatě vystoupení, v níž chtěl vyzvednout především svatost českého národa a poukázat na jeho výsadní postavení v Českém království, přičemž záměrně užíval označení praví, ryzí Čechové, *puri Bohemi*, kteří se liší od cizích národů, jejichž příslušníci prý byli v Praze usvědčeni z kacířství a podle práva upálení.

Spolu s pravými Čechy však Jeroným chválil a obhajoval i samotného Wyclifa a jeho filozofické učení. Proto se několikrát obrátil na přítomné studenty a nabádal je, aby četli Wyclifovy knihy, čímž narážel na usnesení českého univerzitního národa v domě U Černé růže, jež naopak studium spisů anglického reformátora pouhým bakalářům a studentům přísně zakazovalo: „Proč bychom tedy nečetli knihy Wyclifovy, když do nich skvělým způsobem uložil nesčetné svaté pravdy, třebaž zneklidňující jak zpupné kněze, tak laiky.“¹³ Nikdo podle jeho soudu nemůže studentům bránit poznávat žilu pravdy. A pokud prý najdou v jeho spisech něco, co nejsou prozatím s to pochopit, ať to odloží „k zralejšímu věku“. Ostatně on sám přiznával, že by byl bláhový, kdyby věřil všemu, co Wyclif napsal. Spolu s tím pak studenty rovněž nabádal, aby je v budoucnu nenapadlo odevzdávat Wyclifovy knihy lidem, kteří jim nerozumějí. Pražští konšelé měli svatosvaté pražské město chránit před lháři a pomlouvači, čímž jistě přispějí k dobré pověsti Prahy i celého království. Významné byly i Jeronýmovy odkazy na krále Václava, nejdůstojnějšího a nejjasnějšího vladaře, českého a římského krále, jenž v chvále vystupuje jako garant svatosti pražského města a celého království.¹⁴

S největší pravděpodobností někdy po skončení kvodlibetu svolal rektor Hening Baltenhagen univerzitní shromáždění, na němž se mělo opět jednat

Univerzitním centrem byla profesorská Karlova kolej – Karolinum. Podobu budovy před barokní přestavbou zachytil roku 1711 Ferdinand Maxmilián Kaňka, i s charakteristickým arkýřem uprostřed jihovýchodního čela koleje.

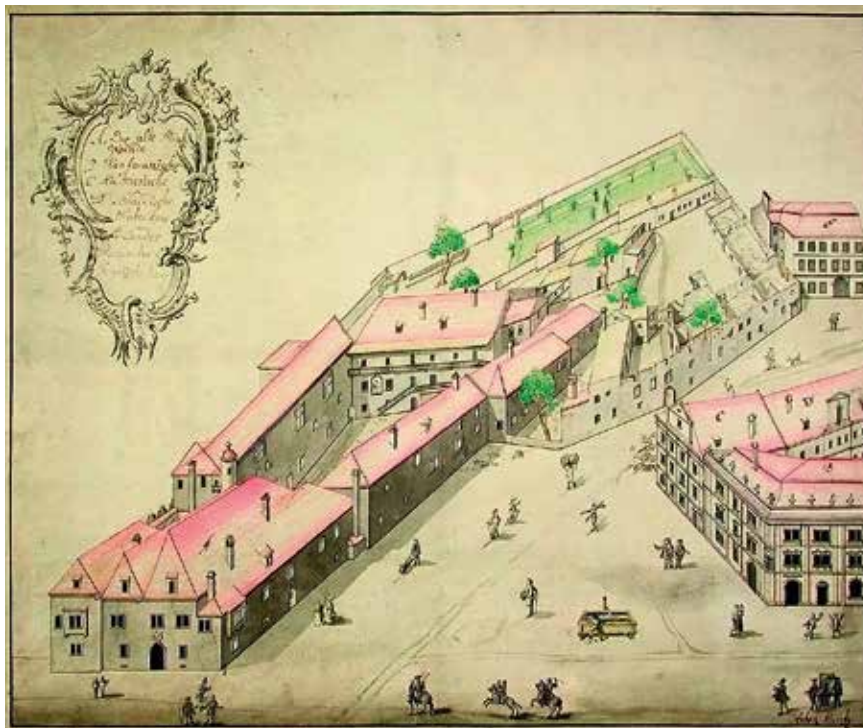

o přihlášení se či naopak odmítnutí účasti na pisánském koncilu.¹⁵ Na tomto shromáždění se o účasti nehlasovalo, univerzita s převahou německých mistrů ale každopádně nepodpořila panovníkovy požadavky, což se členům tří univerzitních národů stalo osudným. Král, jenž právě pobýval v Kutné Hoře, nejdříve 17. ledna obnovil stávající staroměstskou radu, ustanovenou počátkem roku 1408. Následující den ke dvoru dorazila univerzitní delegace, složená z osmi zástupců, po dvou z každého univerzitního národa, jež přinesla zprávu o prozatímním odložení rozhodnutí ohledně neutrality a obeslání pisánského koncilu. Český národ v ní zastupovali dva starší mistři, členové teologické fakulty Ondřej z Brodu a Jan Eliášův.

Jan Hus v daný okamžik v Kutné Hoře nebyl, neboť podle vlastního svědectví ležel v těžké nemoci ve svém příbytku v Betlémské kapli.¹⁶ Rozladěný král pak po odchodu deputace nechal zhotovit mandát známý jako Dekret kutnohorský, který se vyznačuje vyhraněnou patriotickou, ba přímo nacionální argumentací, jež jinak byla Václavově kanceláři cizí. Prostřednictvím tohoto dekretu král na univerzitě bezprecedentně změnil poměr hlasů ve prospěch českého univerzitního národa, jenž při všech volbách a jednáních měl napříště disponovat třemi hlasy, kdežto zbylé tři národy se měly spokojit s hlasem jediným.

Německým mistrům způsobil královský mandát absolutní šok. Rektor Baltenhagen váhal se zveřejněním dekretu na univerzitním shromáždění až do 26. ledna 1409. Během osmi dnů od vydání dekretu do jeho vyhlášení na univerzitě němečtí mistři patrně čekali, že si panovník své rozhodnutí rozmyslí. Zároveň hledali i slabiny, jež mandát z hlediska příští univerzitní správy vskutku obsahoval. Proto se proti královskému usnesení rozhodli vystoupit jak prostřednictvím obhajoby starých univerzitních zvyklostí a přísah složených na svornost národů (*concordia nacionum*), tak následně pasivní resistencí. Právě tímto postojem se jim podařilo zabránit volbě nových univerzitních hodnostářů i konání bakalářských a mistrovských zkoušek. Chvilí se dokonce zdálo, že jejich rezistence bude úspěšná, neboť z panovníkova okolí přicházely hlasy, že král uvažuje o odvolání mandátu a dokonce prý i o uvěznění Husa a Jeronýma. Rovněž mezi českými mistry, především starší generace, se začaly ozývat hlasy, že by bylo vhodné se s německými kolegy dohodnout.

Během debat byl předložen i plán nejrůznějších možných řešení, týkajících se jak nového přerozdělení hlasů, tak potenciálního rozdělení univerzity na dvě – českou a německou, jak se to stalo o mnoho století později, v roce

Univerzitní budovy se soustředily zejména v okolí Ovocného trhu. Vedle vlastního centra, Karolina, zde sídlily koleje českého národa, královny Hedviky a krále Václava. Jejich původní podobu zachytil plán z roku 1740.

1882. Na nastalou situaci, jež reformisty opět zaháněla do defenzivy, radikálové zareagovali ostrým střelivem. Především nacionalisticky nesmiřitelná *Obrana mandátu* z pera Jana z Jesenice ukázala, že skupina mistrů, která se zasadila o vydání mandátu, se svého úspěchu nemíní vzdát. Jesenicovi nevadilo, že vědomě lhal o většině českého univerzitního národa mezi mistry a studenty. Byl přesvědčen o vyvolenosti českého národa a o absolutní moci českého panovníka řídit království podle vlastního uvážení a starat se o výhody jeho obyvatel na úkor cizinců. V rámci jeho přirozenoprávní argumentace se jevílo jako více než spravedlivé, že král dal ve svém mandátu přednost českému národu. Cizím národům, respektive „německému národu“, nezbývalo nic jiného než panovníkův výrok pokorně přijmout.

Jesenic mířil přesně. Chtěl německé mistry popichovat, stejně jako se je pokoušeli provokovat i studenti, kteří napadli původce žalob na reformisty do Říma Ludolfa Meistermanna a spolu s ním i slezského mistra Jana Hoffmanna.¹⁷ Každopádně mistři tří univerzitních národů přešli od pasivní rezistence do frontálního protiútoky. Bohužel dnes nedokážeme říci, zda kolektivní přísahu nepodvolit se Dekretu kutnohorskému uzavřeli před nezdařenou volbou nového děkana 9. května 1409, nebo až po ní. Za porušení přísahy každému graduovanému i negraduovanému hrozil trest exkomunikace, zbavení cti a pokuty ve výši 100 kop grošů. A s přísahou zazněla

Dekret kutnohorský se v originále nedochoval. K dispozici je jeho notářský opis z roku 1414, který si dal pořídit Jan Hus před svým odjezdem na koncil do Kostnice. Dokument je ověřen pečeti rektorátu pražské univerzity.

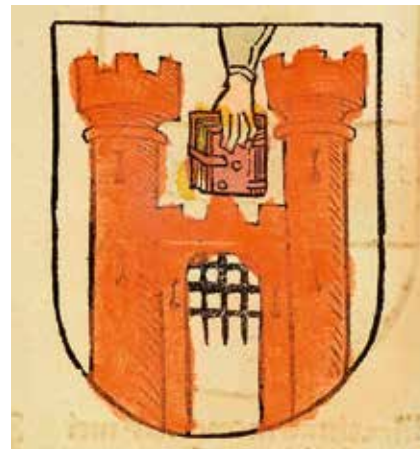
i hrozba, že Němci raději z Prahy odejdou a nevrátí se, dokud nebudou práva národů na univerzitě plně navrácena do stavu před vydáním mandátu.¹⁸

Po přísaze již nebylo návratu a panovník, pokud nechtěl přiznat porážku a odvolat svůj mandát, musel začít jednat. Poslal proto své vojáky, vedené písařem kutnohorské urbury Mikulášem Augustinovým, zvaným Bohatý, společně s městskými biřici do Karolina, kde se konala mistrovská kongregace. Zde Mikuláš přečetl královskou listinu, podle níž byl rektorem tří fakultní univerzity ustanoven mistr Zdeněk z Labouně a děkanem artistické fakulty mistr Šimon z Tišnova.¹⁹ Následně byly bývalému rektorovi Baltenhagenovi násilně zabaveny univerzitní insignie, klenoty a klíče od univerzitních knih a listin.²⁰ Podle nařízení Dekretu kutnohorského pak byli zvoleni noví univerzitní hodnostáři, vybraní z řad zkušených členů *nacio bohemorum*, kteří již dříve zastávali funkce v univerzitní samosprávě. Příští dny po násilném dosazení nového rektora tří fakultní univerzity byly naplněny váháním, osočováním a pouličními nepokoji. Zároveň se ale intenzivně jednalo o naplnění kolektivní přísahy. Na kompromis však po královském zásahu nebylo pomýšlení a německým mistrům nezbylo nic jiného než Prahu opustit. Někteří ze studentů sice ještě vykonali zkoušky, aby neztratili celý studijní rok, většina však hledala možnosti uplatnění jinde. Podle nejnovějších výzkumů Prahu opustilo asi 700 až 800 osob,²¹ z nichž většina odešla na nově založenou univerzitu do Lipska, jež se svými řády pokusila dokonale napodobit svoji pražskou „matku“;²² zbylí univerzitáni se odebrali do Erfurtu, Vídně, Heidelbergu a Kolína nad Rýnem (úvahy o založení nové univerzity ve Vratislavi se ukázaly jako nerealistické).

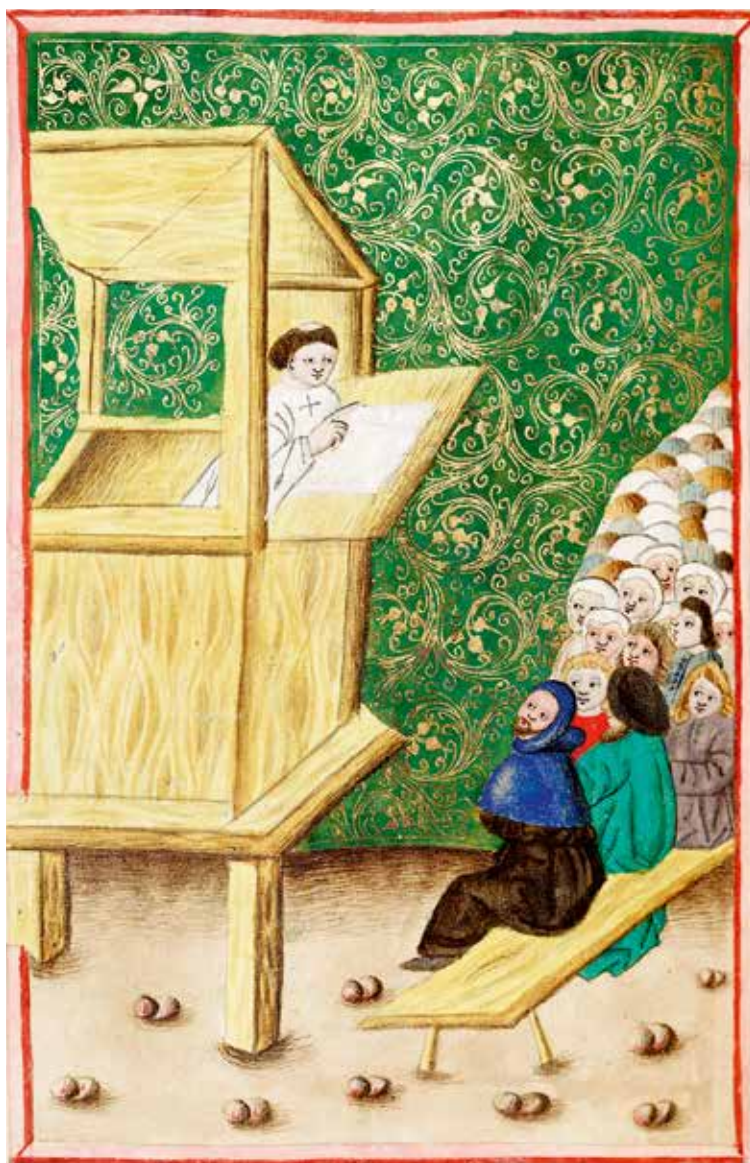
Dekret kutnohorský byl do knihy univerzitních statut vepsán až 27. září 1409.²³ Teprve 13. října byl vyhlášen na univerzitní kongregaci a přijat všemi přítomnými bez odporu. O tři dny později byl většinou hlasů zvolen novým rektorem tří fakultní univerzity Jan Hus, čímž byl symbolicky vzdán hold osobě, jež se o vydání a prosazení Dekretu kutnohorského zasadila ze všech univerzitanů nejvíce.

Neméně závažným zásahem do univerzitních řádů však byla změna univerzitní přísahy. Podle jejího nového znění měl rektor a intitulovaní studenti přísahat věrnost králi a království.²⁴ Tato nová forma přísahy možná nejvýrazněji zrcadlila změnu povahy pražského vysokého učení po Dekretu kutnohorském. Bývalá autonomie byla nahrazena věrností králi a království, tedy přesně v duchu názorů některých českých mistrů, kteří požadovali i na ostatních mistrech tří univerzitních národů během střetů o platnost dekretu, aby přísahali věrnost králi, jako mu ji symbolicky přísahají všichni jeho poddaní.²⁵

Na podzim roku 1409 se ale rozhodně neslavilo jen vítězství. Do univerzitního života totiž nově zasáhl tvrdým postupem arcibiskup Zbyněk Zajíc z Házmburka, jenž ve sporu mistrů s králem o prosazení platnosti Dekretu kutnohorského mlčel. Protože nadále setrval na straně římského papeže, jeho synodální nařízení ohledně Wyclifových knih z června 1409 se minulo účinkem. V září ale bylo všechno jinak, neboť se pod nátlakem Václava IV. společně s pražskou kapitulou přiklonil na stranu pisánského papeže Alexandra V.²⁶ S papežskou podporou pak na jaře následujícího roku zahájil protiwyclifovské tažení, jež skončilo vyhláškou z 16. června 1410 o odevzdání Wyclifových knih a jejich následným spálením.²⁷

Informaci o secesi profesorů a studentů na nově založenou univerzitu v Lipsku přinesla i kronika kostnického koncilu Ulricha Richental. Ilustrátor knihy zde zachytil rovněž znak pražské univerzity, který je ale zcela dílem jeho imaginace.

Vyobrazení z *Jenského kodexu* ukazuje Jana Husa na kazatelně. Nabádavým gestem doprovází v tomto případě české kázání k lidu shromážděnému na lavici pod kazatelnou. Hus ovšem kázal také při univerzitních mších členům vysokého učení, a to v latině.

Univerzitním usnesením o nesouhlasu se zamýšleným spálením Wyclifových knih v předvečer arcibiskupské synody 16. června 1410 se reformně naladěni mistři pokusili získat ochranu opět u Václava IV. Protože však bylo veškeré snažení marné, nakonec se členové univerzity rozhodli okázale vystoupit na obranu Wyclifa. Na disputaci, jež se konala 27. července, vystoupil Jan Hus na obranu traktátu *De Trinitate*. Na něj navázali Jakoubek ze Stříbra obhajobou *Dekalogu*, Šimon z Tišnova filozofického spisu *De probationibus propositionum*, Jan z Jičína traktátu *De materia et forma*, Prokop z Plzně hájil na univerzitě hojně studovaný Wyclifův spis *De ideis*. O několik dní později pak v danou chvíli exkomunikovaný Zdislav ze Zvířetic obhajoval traktát *De universalibus*. Obrana měla demonstrovat pravověrnost Wyclifových názorů. Spolu s tím však měla rovněž ukázat, že se mistři nemíní podvolit nařízením církevních autorit. Pro vývoj na artistické fakultě bylo charakteristické, že se obhajoby ujali především mladší mistři, kteří nahradili starší, dříve tolik aktivní členy *nacio bohemorum*. Stejně významná byla i skutečnost, že kromě Husa, který byl v danou chvíli bakalářem teologie, na obhajobu Wyclifa nevystoupil nikdo z učitelů teologické fakulty.

Obhajobou Wyclifových spisů, stejně jako debatami o jeho filozofických a částečně i teologických názorech na kvodlibetu, který v lednu roku 1411 vedl Jan Hus,²⁸ univerzita i přes papežovy a arcibiskupovy snahy o disciplinaci vyso-

kého učení dala jasně najevo, že nehodlá opustit reformní směr. Samotná univerzitní výuka však po secesi německých mistrů a studentů a po vyhocení názorových sporů mezi Husovými stoupenci a odpůrci z řad jeho bývalých přátel více než strádala. Napětí a neklid ve svém důsledku vedly k radikálnímu poklesu návštěvnosti univerzity.²⁹ V období let 1409–1419 získalo mistrovský grad pouze 48 osob, z nichž 23 skládalo zkoušky ještě v zimním semestru 1409/1410. Praha jednoznačně ztratila na významu a na místo univerzálně založeného vysokého učení nastoupila univerzita regionální, omezená na studenty z českých zemí, z Moravy a sporadicky také ze Slezska a z Polska. Z hlediska návštěvnosti se připodobnila poměrům Vídně, Krakova či Heidelbergu. Jediné, co ji od jiných středoevropských univerzit odlišovalo, byl kacířský nádech.

Heretičnost pražskému učení přisuzovali především bývalí pražští mistři, k nim se však záhy přidal i arcibiskup Zbyněk, jenž začal hnát staré spory

do krajností. Nakonec se postavil i králi Václavovi IV., který až do odpustkových bouří na konci jara roku 1412 stál na straně reformistů. Nejvýrazněji se Václavova podpora projevila v červenci roku 1411, kdy donutil arcibiskupa a jeho kanovníky podřídit se královské smírčí komisi. Podle dohody měl Zbyněk napsat papeži, že v zemi není žádných bludařů. Všichni, kdo byli v papežské klatbě, měli být absolvováni z papežské moci, vlastní klatby a interdikt měl arcibiskup zrušit sám. Zabavený kněžský majetek měl být navrácen církvi a uvěznění kněží propuštěni.³⁰ Pro univerzitu, jež byla jako korporace po spálení Wyclifových spisů ve sporu s arcibiskupem, bylo důležité, že arcibiskup měl napříště plně dbát všech práv, poskytnutých jí císařem Karlem IV.³¹

Univerzitní jednota, demonstrována v červenci roku 1411 při čtení rozhodčího výroku na Pražském hradě, však vzala během necelého roku za své. Vliv na to neměl ani arcibiskupův útek, ani jeho vyvázání se ze závazků vyplývajících z onoho smírčího výroku,³² nýbrž králův kladný postoj k prodeji papežských odpustků v Praze roku 1412.³³ V nastalém sporu se za krále postavila celá teologická fakulta v čele s děkanem Štěpánem z Pálče a profesorem Stanislavem ze Znojma.³⁴ Hus, jenž nemínil slevit ze svých zásad, ohlásil na 17. června veřejnou disputaci proti odpustkům v Karlově koleji.³⁵ Profesori teologie se této disputaci pokoušeli zabránit vydáním zákazu účasti bakalářům teologie, tedy i Husovi. Jejich snaha se ale nakonec změnila v pokus o získání dohledu teologické fakulty nad celou univerzitou. K těmto krokům chtěli využít i krále Václava, na něhož se obrátili se žádostí, aby přísně zakročil, neboť chováním Husa a jeho stoupenců je prý ohrožena nejen jeho čest, ale i dobré jméno celého království. Spolu s tím pak panovníka a arcibiskupa nabádali, aby opětovně zakročili proti hlásání Wyclifových tezí na univerzitě i při kázáních. Nedodržení nařízení mělo být trestáno klatbou a vypovězením ze země.³⁶ K pětačtyřiceti Wyclifovým článkům teologická fakulta přidala sedm dalších,³⁷ z nichž šest se týkalo věcí víry a sedmý měl povahu jakéhosi všeobecného poddání se panovníkovi a staroměstské radě. Král pak skutečně pod vlivem teologické fakulty, v níž spatřoval záštitu své politiky, vydal 10. července výnos schvalující odsouzení Wyclifových článků a jmenoval městskou radu, v níž byl posílen německý a protireformní vliv.³⁸ Nová rada pak o den později nechala popravit tři mládence, kteří byli obviněni z vystupování proti pravověrným kazatelům.³⁹

Následující týdny a měsíce ukázaly, že se profesori teologie nechali chytit do pastí. Husova strana na artistické fakultě rozhodně odmítla vrchní pravomoc teologické fakulty ve věcech víry. Na začátku roku 1413 se v Českém Brodě sešlo shromáždění kléru, které mělo přinést smír mezi Husem a profesory teologie. Již zde bylo více než jasné, že ani jedna strana nemínila ustoupit.⁴⁰ S kompromisním řešením v daný okamžik vystoupili univerzitáni reprezentovaní artistickou fakultou. Znovu byl zvolen model smírčí komise, tentokrát vedené arcibiskupem Albíkem, bývalým rektorem Zdeňkem z Labouně a novým rektorem Křišťanem z Prachatic. Obě zneprátelené skupiny, reprezentované za stranu teologů Stanislavem ze Znojma, Štěpánem z Pálče, Petrem ze Znojma a Janem Eliášovým a za stranu Husovu Janem z Jesenice jako Husovým prokurátorem, Jakoubkem ze Stříbra a Šimonem

z Tišnova, předem přistoupily na bezvýhradné poddání se rozsudku pod pokutou 1000 hřiven stříbra a pod trestem vypovězení ze země.

Hned na začátku jednání propukl spor o definici církve a poslušnosti církevním autoritám. V něm se ukázalo, že teologové nechtějí ustoupit od svých názorů a nemíní se poddat smírcímu výroku. Hlavní argument zněl, že k tomu nejsou teologickou fakultou zplnomocněni.⁴¹ Proto žádali, aby mohli svolat celou fakultu a na jejím shromáždění rozhodnout, zda je předložený smírcí výrok přijatelný. Jejím zamítavým postojem si patrně byli zcela jisti. Smírcí soudci však v duchu předběžných dohod o bezpodmínečném podřízení se jejich výroku nemohli udělat nic jiného než přednést králi, že strana teologů není ochotna, na rozdíl od strany protivné, přistoupit na kompromisní řešení.⁴² Rozhněvaný král, jenž dával po vleklých sporech o Dekret kutnohorský přednost rychlým a radikálním řešením, aniž by si lámal hlavu s možnými důsledky, všechny čtyři teology vypověděl ze země jako rušitele zemského míru. Univerzité a mistrovským koleji pak nařídil, aby je vyloučili ze svých řad a na jejich místa jmenovali nové kolegiáty.⁴³

Tímto rozhodnutím získala na pražském vysokém učení rozhodující většinu reformní strana, která se jednoznačně postavila za Jana Husa jak v případě jeho obvinění pražskými faráři, tak následně během kostnického koncilu. Husovo odsouzení a upálení univerzita odmítla a naopak vydala prohlášení o jeho pravověrnosti. A protože stejný postoj zaujala i česká šlechta, získala v ní pražská alma mater nového zastávce, jenž v mocenských střetech nahradil dřívější podporu krále Václava IV. V roce 1415 zemský sněm přiznal rektorovi třífakultní univerzity a teologické fakultě roli rozhodčího soudce ve věcech víry. O rok později se pak ukázalo, že prosazení laického kalicha, proti němuž vystoupil arcibiskup Konrád z Vechty, bude možné právě díky univerzitním reformistům, kteří po Husově smrti přijali utrakvismus za základní program české reformace. Ačkoli arcibiskup počátkem roku 1417 přijímání z kalicha zakázal a 20. ledna z moci univerzitního kancléře vyslovil nesouhlas s konáním mistrovských zkoušek, univerzita se 10. března 1417 slavnostní deklarací ke kalichu přihlásila.⁴⁴ Teatrální přihlášení se ke kalichu Petra z Uničova za přítomnosti staroměstských radních,⁴⁵ stejně jako absence jakékoli spoluúčasti pražského arcibiskupa Konráda z Vechty na tomto aktu, dávaly zřetelně najevo, že napříště bude vykonávat vrchní pravomoc ve věci víry nad univerzitány výhradně sama univerzita jako nejvyšší věroučná autorita, opírající se o Boží zákon.

Univerzitní výuka však od roku 1417 skomírala. Koncilní zastavení činnosti pražské univerzity z roku 1417 bylo bezprostřední reakcí na přihlášení se ke kalichu.⁴⁶ Zároveň však odráželo i faktický stav, kdy počet studentů, kteří získali bakalářské a mistrovské grady, klesl na minimum. Univerzita, jež se stala „husitským“, respektive „utrakvistickým“ učení, přestala hrát roli vzdělávací instituce. Na její místo nastoupili jednotliví mistři, kteří se v následujících letech přiklonili na radikální či naopak konzervativní stranu. V husitské revoluci však nereprezentovali názory univerzity jako korporace, nýbrž své vlastní. Husitská univerzita let 1419–1434 tak fakticky nebyla vysokým učení, nýbrž pouhou vzpomínkou na léta, kdy Praha měla v univerzitním světě střední Evropy výsostné postavení. Pražské vysoké učení se změnilo v univerzitu bez studentů a bez výuky.

Od konce roku 1419 činnost univerzity ustala. Ještě v letech 1419–1420 byli sice voleni děkani a univerzitní hodnostáři, žádná bakalářská či mistrovská zkouška se však nekonala. Lakonické zápisy děkanské knihy svědčí o tom, že se na artistické fakultě nevyučovalo. Někdy se dokonce nesešlo dostatečné množství mistrů, aby mohla být provedena děkanská volba (v letech 1419–1430 se uskutečnila pouze pětkrát). Krátké oživení činnosti artistické fakulty nastalo během děkanátu Buzka z Kdyně v roce 1429. Ačkoli ani tehdy nebyli zvoleni univerzitní úředníci, přesto se po letech uskutečnila alespoň jedna bakalářská zkouška Mikuláše ze Žiliny.⁴⁷ V příštím semestru byl postaven do čela fakulty opět Buzek z Kdyně a bakalářskou zkoušku složili tři další studenti. V roce 1430 kolem svátku Narození Panny Marie proběhla i mistrovská zkouška Václava z Dráchova, Jana Rokycany, Jana ze Soběslavi a Václava z Prachatic, kteří ji skládali před děkanem a dvěma mistry, Janem z Borotína a Petrem ze Sepekova.⁴⁸ Ve skutečnosti však ustanovení nových mistrů nesouviselo s oživením univerzitní výuky, nýbrž se snahou dodat většího lesku husitským teologům při vyjednávání se zástupci basilejského koncilu.

Skutečně obnovena byla univerzitní činnost až po Lipanech. Císař Zikmund Lucemburský nejenže konfirmoval univerzitní privilegia, ale zároveň vyslovil i souhlas s navrácením zabaveného univerzitního pozemkového majetku.⁴⁹ Záhy se však ukázalo, že Zikmundovy sliby byly zcela liché. Univerzita se na prahu nové existence ocitla téměř bez prostředků. Jedinou fungující mistrovskou kolejí byla nejstarší Karlova; ze studentských kolejí si uchovala své postavení kolej českého národa, ostatní naopak skomíraly. Přesto se ve třicátých letech objevuje celá řada malých soukromých nadací univerzitě, jež svědčí o zájmu pražských měšťanů o znovuoživení vysokého učení.⁵⁰ Obě dvě velké nadace, Rečkova kolej (kolej Panny Marie) a Loudova kolej (kolej svatých Apoštolů), jejichž majetkové nadání se skládalo i z odkazů jiných mecenášů, reagovaly především na úpadek teologického vzdělání a s tím spojený nedostatek utrakvistických kněží. Rečkova kolej byla určena pro dvanáct studentů (výhradně rodilé Čechy přijímající pod obojí),

Vyhláška o disputaci Jakoubka ze Stříbra o přijímání pod obojí z roku 1417. Dokument oznamuje, že Jakoubek bude debatovat s Šimonem z Tišnova o otázce, „zdali se má dítkám po křtu podávat nejsvětější eucharistie pod způsobou chleba a vína“.

Iluminace z alchymistického sborníku z první poloviny 15. století zachycuje školní výuku. Podle typického úboru a čapky lze za katedrou rozeznat držitele nižšího univerzitního gradu, bakaláře, který přednáší studentům.

přičemž při jejím založení bylo zdůrazněno, aby studovali i teologii a poslouchali výklady spisů církevních otců a žalmů. Rovněž v případě Loudovy koleje měli chudí studenti studovat Písmo a připravovat se na kněžství.

Na počátku čtyřicátých let 15. století však ožil zájem o pražské vysoké učení ze zahraničí. Tomu napomohly spory na vídeňské univerzitě, jejíž studenti a bakaláři požádali o přijetí na pražskou alma mater. Od roku 1441 rostly počty zahraničních studentů, kteří skládali bakalářské a mistrovské zkoušky, němečtí mistři katolického vyznání na univerzitě postupně začali i vyučovat a mistr Jindřich Dornde ze Spineta byl dokonce zvolen v dubnu 1446 děkanem artistické fakulty. O rok později se pak právě on vydal do Říma k papeži, kde se mu podařilo získat od Mikuláše V. potvrzení univerzitních privilegií. Tím papež de facto anuloval zrušení univerzity Martinem V. Tento zákaz univerzitní činnosti utrakvističtí mistři sice nikdy nerespektovali a opakovaně hledali cesty, jak se mu vyhnout, avšak papežská konfirmace zakládacích listin byla pro cizí studenty a mistry nepochybně výraznou pobídkou.⁵¹ Čtyřicátá léta 15. století představovala z hlediska počtu vykonaných bakalářských a mistrovských zkoušek intenzivní období, jež ale ani zdaleka nedosahovalo předhusitských poměrů.⁵² Oživení univerzity o cizí mistry a studenty však skončilo dobytím Prahy Jiřím z Poděbrad roku 1448, kdy jich většina z Prahy odešla a již nikdy se tam nevrátila.

Během padesátých let 15. století nic nenasvědčovalo tomu, že by se univerzita měla konfesně uzavřít. Nevíme, jaké procento katolíků na alma mater studovalo, stejně jako nedokážeme určit konfesionální příslušnost jednotlivých mistrů. Jediné vysvětlení, proč 27. června 1458 většina členů univerzity vystoupila na mistrovské kongregaci s požadavkem, aby mistři i bakaláři přisáhali na kompaktáta, tkví ve skutečnosti, že se právě v padesátých letech řada

utrakvistů, kteří se vydali do Itálie získat svěcení, vracela jako katolíci. V požadavku vyčlenit katolíky z univerzitního těla můžeme vidět snahu uchránit prostřednictvím přísahy pražskou artistickou fakultu od možné rekatolizace.

Na konci roku 1459 s obdobným požadavkem přišli i kolegiáti Karlovy koleje, kteří do kolejních stanov prosadili požadavek na přísahu nových kolegiátů, že budou přijímat pod obojí. Proti těmto usnesením se nejvýrazněji postavil katolík Václav Křížanovský a několik dalších mistrů, kteří přísahat odmítli. Když jim posléze bylo zabráněno účastnit se bakalářské zkoušky, odvolali se k děkanovi Janovi z Prahy. Ten ale spor přenechal svému nástupci Václavovi Korandovi. Proti jeho zvolení vystoupilo hned sedm mistrů (mezi nimi i Václav z Křížanova), kteří mu odmítli složit přísahu. Následné odvolání ke králi však Jiří z Poděbrad odmítl a vrátil při k rektorovu soudu. Na protest proti tomu Křížanovský i ostatní mistři odmítali přednášet a konat jiné univerzitní akty. Křížanovský se následně vzepřel rektorovi ve věci navrácení knih, vypůjčených z knihovny koleje českého národa, neboť prý jako kanovník pražského kostela přísluší pod pravomoc administrátora, a nikoli rektora. Administrátor Hilarius Litoměřický se následně opět obrátil na krále, avšak neúspěšně. Křížanovský byl nakonec z univerzity společně s jinými katolickými mistry vyloučen⁵³ a při nejbližších mistrovských zkouškách v únoru 1462 všech deset uchazečů o grad skutečně přísahalo na kompaktáta.⁵⁴

Situace na univerzitě se tak vrátila do stavu v roce 1417, kdy se přijímání z kalicha stalo pro všechny členy univerzitní obce závazným a kdy jeho odpůrci byli k přísaze buď donuceni, nebo naopak z univerzity vyloučeni. Konfesionalizaci pražské alma mater podtrhl i postoj univerzitních mistrů proti členům a stoupencům Jednoty bratrské. Studenti, kteří se hlásili k Jednotě, byli jako „heretici“ donuceni odpřisáhnout své názory a veřejně se přihlásit ke kalichu.⁵⁵ Tím se pražská univerzita stala univerzitou výhradně utrakvistickou. Náboženská „tolerance z nutnosti“, vyjádřená v roce 1485 kutnohorským náboženským smírem,⁵⁶ se na univerzitu nevztahovala. Ve výrazně konfesionalizované Praze do konce 15. století působila stejně konfesionalizovaná univerzita, jež se bránila nejen přijímání jinověrců, ale i novým myšlenkovým proudům v čele s humanismem, obdobně jako většina soudobých vysokých učení.⁵⁷ Cesta otevřená Dekretem kutnohorským tak ve svých důsledcích nevedla k prosazení reformních idejí na Karlově učení, ale naopak k výraznému regionalismu a myšlenkovému konzervativismu. Univerzita, z níž nevyzařovaly reformní podněty, tak nepřímo přispěla i ke zplanění utrakvismu, jenž napříště jen obtížně hledal konfesní svébytnost a ve střetu s německou reformací ztratil veškeré dřívější přednosti reformace před reformacemi.⁵⁸